

MAKTABDA DARS JARAYONINI REJALASHTIRISH VA NAZORAT QILISHNING SAMARALI USULLARI

Xo'jayli tumani 35-sonli maktab
o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari
Dauletova Mirigul Seytmuratovna

Annotatsiya: Ta'lim tizimida o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri dars jarayonini ehtiyotkorlik bilan rejalashtirish va uni muntazam ravishda nazorat qilib borishdir. Bu jarayon nafaqat o'quvchilarning bilim olishini yengillashtiradi, balki ularni mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va o'z bilimlarini muntazam takomillashtirishga yo'naltiradi. Dars samaradorligini oshirishda rejalashtirish va nazorat qilish muhim o'rin tutadi. Rejalashtirish va nazorat bir-biri bilan chambarchas bog'liq va biri boshqasini to'ldiruvchi jarayonlardir.

Kalit so'zlar: dars rejalashtirish, nazorat qilish, samarali usullar, pedagogik texnologiyalar, baholash, o'quv jarayoni, interfaol metodlar, dars samaradorligi, formatif baholash, ta'lim sifati.

Dars jarayonini rejalashtirish o'qituvchidan katta mas'uliyat, pedagogik mahorat va ilg'or metodik yondashuvni talab etadi. Har bir darsga tayyorgarlik ko'rish jarayonida o'quvchilarning yoshi, psixologik xususiyatlari, oldingi bilim darajasi, umumiy madaniy saviyasi va ijtimoiy qiziqishlari hisobga olinishi lozim. Shu jihatdan, o'qituvchi har bir darsga puxta tayyorgarlik ko'rib, bir dars doirasida o'z oldiga aniq maqsad va vazifalarni belgilab olishi kerak. Dars rejasi tuzishda darsning mazmunidan kelib chiqqan holda, asosiy o'quv material, uni o'zlashtirish bosqichlari, asosiy tushunchalar, o'quvchilarga mustaqil ishlash imkoniyatlari va qisqa muddatli yakuniy natijalar aniqlanadi. Shuningdek, har bir dars rejasida o'quvchilar faoliyatini baholash, ularni rag'batlantirish, o'quv topshiriqlarini qay tarzda taklif etish va ijodiy vazifalarni qanday tashkil qilish haqida batafsil ma'lumotlar ko'rsatilishi zarur. Dars jarayonida o'qituvchi "o'qituvchi – o'quvchi", "o'quvchi – o'quvchi", "o'quvchi – fan" interaktiv aloqalarini hisobga olish, har bir o'quvchining faolligini oshirishga intilishi muhim ahamiyatga ega [1].

Dars rejasini tuzishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlardan keng foydalanish lozim. Interaktiv usullar, ijodiy yondashuv, loyiha ishi, interfaol savol-javob, roliklar, prezentatsiyalar, tajriba asosida ta'lim olish kabi innovatsion vositalar qo'llanilganda, darsning tashkil etilishi yanada samarali va qiziqarli bo'ladi. Nazorat qilish esa rejalashtirishning tabiiy davomidir. Darslarni samarali nazorat qilish orqali o'quvchining bilim olishi, mustaqil ishlashi va ijodiy fikrlashi tahlil qilinadi hamda muammolar aniqlanadi. Natijaga yo'naltirilgan nazorat turlari ko'p: og'zaki, yozma, test, amaliy va individual topshiriqlar, vayronalar, kichik guruhlarda tahlil; har biri o'z o'rnida o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Dars jarayonida nazorat qilishning eng samarali usullaridan biri – formatif baholashdir. Formativ baholash davomida o'qituvchi har bir bosqichda o'quvchilarning bilim darajasini aniqlaydi, ularni rag'batlantiradi va teskari aloqani yo'lga qo'yadi. Bu usul orqali o'quvchilar o'zlaridagi kamchiliklarni payqab, ularga o'z vaqtida tuzatish kiritadilar. Bundan tashqari, zamonaviy o'qituvchilar darsdan so'ng refleksiya o'tkazib, o'quvchini so'roq qilmay, balki ularni o'z fikrini erkin bildirib, muammoni mustaqil hal qilishga yo'naltirishadi. O'qituvchining asosiy vazifalaridan biri – har bir o'quvchini o'z mustaqilligi doirasida baholab, individual yondashuv asosida rag'batlantirishdir. Bunda o'quvchilarning o'zaro hurmatga asoslangan, bir-birini qadrllovchi muhitda ishlashi, bunga yetakchi bo'lgan o'qituvchining pedagogik mahorati va zamonaviy bilimlaridan ustalik bilan foydalanishi asosiy omillardan hisoblanadi. Yana bir samarali usul – portfolioni yuritishdir, ya'ni har bir o'quvchining yozma va amaliy ishlarini, yutuq va kamchiliklarini tizimli tarzda to'plab, natijalarni tahlil etib borish orqali yondashiladi. Bu usul o'quvchining taraqqiyotini, individual yutuq va kamchiliklarini aniq ko'rsatib beradi. Tashqi va ichki nazorat tizimlari ham dars samaradorligiga yaxshi ta'sir ko'rsatadi. Tashqi nazorat – o'qituvchi, ma'muriyat va ota-onalarning darsni kuzatib, tahlil qilib borishi bo'lsa, ichki nazorat – o'qituvchining o'zi tomonidan doimiy tashkil etilgan, ilgari darslarga kiritilgan innovatsion metodlar samaradorligini baholash tug'risida aniq natijaga erishilishini ko'zda tutadi [2].

Dars jarayonini rejalashtirish va nazorat qilishda o'qituvchi avvalo – dars maqsadini aniq belgilashi lozim. Maqsad – dars so'ngida o'quvchi qanday bilimga, qanday amaliy

ko'nikma va malakaga ega bo'lishi kerakligini ifodalovchi eng asosiy tushunchadir. Maqsad aniq bo'lsa, o'quvchi ham o'z yo'lini to'g'ri belgilay oladi, faoliyatini rejalashtirish osonlashadi. Darslar samaradorligi darsdan tashqari mustaqil ishlarni o'tkazish, loyihaviy ta'limni yo'lga qo'yish, o'quvchilarni kichik guruhlariga ajratgan holda topshiriqlarini nazorat qilish, yangi texnologiya va axborot vositalarini keng joriy qilish bilan ham kuchaytiriladi. O'quvchilarning mustaqil fikrini rivojlantirish uchun savol-javoblar, muammoli vaziyatlarni hal qilish, tafakkur xaritalari tuzdirish, "rol"li o'yinlarni tashkillashtirish, hamkorlikda loyihalar amalga oshirish kabi usullar samarali natijalar beradi. Mahoratli o'qituvchi dars vaqtida har xil test va krossvordlar, interaktiv savollar, ko'nikmani rivojlantiruvchi amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarni darsga jalb etadi. Barcha pedagogik faoliyat turida, xoh nazariy, xoh amaliy bo'lsin, natijani kuzatmasdan va to'g'ri baholamasdan kafolatli taraqqiyotga erishib bo'lmaydi. Shu boisdan, nazorat va tahlil har bir dars rejasining eng muhim qismi bo'lib xizmat qiladi. Darsdan so'ng o'tkaziladigan qisqa testlar, og'zaki so'rov (bilimni aniqlovchi savollar), amaliy topshiriqlar va yo'llanmalar, o'quvchilarning yutuqlarini doimiy tahlil qilish ulardagi motivatsiyani oshiradi va bilimlarni chuqurlashtirish imkonini beradi [3].

Dars jarayonida rejalashtirish va nazorat qilib borish faqatgina bilimlarni boshqarish vositasi emas, balki tarbiyaviy omil hamdir. Nazorat va baholash davomida o'qituvchi faqat yutuqlar emas, balki kamchiliklarning ham sabablarini aniqlab, ularga yechim topishda yordam beradi. Bu orqali o'quvchilarda sog'lom tanqidiy fikrlash, o'z ustida ishlash, mustaqil qaror qabul qilish va bilimga nisbatan mas'uliyat hissi kuchayadi. Darsning samarali o'tishini ta'minlash uchun o'qituvchi quyidagi usullarni doimiy tarzda qo'llashi zarur: dars oldidan puxta reja tayyorlash, har bir darsning maqsadini aniq belgilash va uni o'quvchilarga yetkazish, faollikni oshirish uchun turli interaktiv usullardan foydalanish, o'quvchilarning qiziqishini doimiy rag'batlantirish va ularga individual yondashuv asosida yordam berish, tez-tez refleksiya o'tkazib, dars davomida yuzaga kelgan qiyinchiliklarni o'z vaqtida bartaraf etish [4].

Shuningdek, samarali dars uchun o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ochiq va samimiy muloqot, hamkorlikda ishlash muhitini yaratish juda muhim. Har bir o'quvchi o'z

muvaffaqiyatlariga erishishini his qilishi, darsga befarq munosabatda emas, balki astoydil qatnashishini ta'minlash kerak. O'qituvchi har bir o'quvchining qobiliyatlarini inobatga olib, ular o'rtasida raqobat muhitini emas, balki bir-biriga yordam berish, fikr almashish, o'zaro hurmat qilishga asoslangan muhit yaratishi kerak. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida dars jarayonini rejalashtirish va nazorat qilishda elektron platformalar, onlayn baholash tizimlari, elektron kundalik va portfoliolar, onlayn test tizimlari, videodarslar, elektron darsliklar ham keng qo'llanilmoqda. Bu bilan o'quvchi nafaqat o'qituvchidan, balki mustaqil ravishda ham bilim olishi, o'zini baholashi, o'z xatolaridan to'g'ri xulosa chiqarishi mumkin. Axborot texnologiyalari imkoniyatlarini o'z vaqtida, samarali qo'llash orqali ta'lim sifatini jahon andozalari darajasiga olib chiqish mumkin. Ta'limda rejalashtirish va nazoratni mustahkamlash uchun o'qituvchining doimiy ravishda o'z ustida ishlashi, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirishi, o'z kasbiy va shaxsiy salohiyatini takomillashtirishga intilishi muhim omillardandir. O'qituvchilar uchun seminar, trening, malaka oshirish kurslari tashkil etilib borilishi, ularda ilg'or xalqaro tajribalar, o'zaro maslahat va fikr almashuv uchun imkoniyatlar yaratib berilishi ta'lim sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Darslarni rejalashtirish va nazorat qilishda o'qituvchi nafaqat o'zining bilim va ko'nikmalariga ishonadi, balki o'quvchilarning fikr va takliflarini, mustaqil yondashuvlarini ham inobatga oladi. Dars davomida muammo-tahliliy savollar orqali o'quvchilarni fikr yuritishga, muammoga yechim izlashga jalb qiladi. Mustaqil ishlash, tafakkurini rivojlantirish, kichik ilmiy izlanishlar o'tkazishga rag'batlantirish orqali o'quvchining intellektual salohiyati ortadi va bu sifatli ta'limning kafolati bo'lib xizmat qiladi [5].

Xulosa:

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, maktabda dars jarayonini rejalashtirish va nazorat qilishning samarali usullari ko'p va har birining o'ziga xos afzalliklari bor. Eng asosiysi – o'qituvchi o'z faoliyatini zamon talablari va o'quvchilarning ehtiyojlari asosida takomillashtirib borishi, har bir darsni natijali va foydali amalga oshirishi, o'zining fidoyi mehnati orqali kichik yoshdagi avlodni yuksak maqsadlar sari yo'naltira olishi kerak. Shu tariqa, ta'lim tizimining poydevori yanada mustahkamlanadi, yurtimiz taraqqiyotiga

munosib hissa qo‘shadigan malakali, ongli va innovatsion tafakkurga ega yoshlar kamol topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alipova, S. (2019). “Maktabda darslarni rejalashtirish va dars samaradorligini oshirish usullari.” O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi ilmiy-amaliy jurnali, 4(56), 72-78.
2. Bekmurodov, M. (2021). “Ta’lim sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va nazorat.” Pedagogika va Psixologiya, 2(35), 51-60.
3. Bozorov, I. (2020). “Interfaol metodlar asosida darsni rejalashtirish va samaradorligini baholash.” Zamonaviy Ta’lim, 3(59), 15-21.
4. Islomova, T. (2018). “Maktab darslarining samaradorligini oshirishda rejalashtirish ahamiyati.” Xalq Ta’limi, 2(38), 39-44.
5. Jo‘rabekov, D. (2022). “Umumta’lim maktablarida dars jarayonini nazorat qilish va samarali baholash tizimi.” Pedagogika va Innovatsion Ta’lim, 6(12), 82-90.
6. Karimova, G. (2019). “Dars jarayonini tashkil etishda zamonaviy yondashuvlar.” Ta’lim Bosqichlari, 7(21), 33-40.
7. O‘rinova, Z. (2017). “Darslarni rejalashtirish va nazorat mexanizmlarining yangi usullari.” O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi jurnali, 5(47), 64-68.
8. Tursunov, H. (2021). “Pedagogik jarayonda formatif baholashning o‘rni.” O‘qituvchilar Ustaxonasi, 1(20), 19-27.